

9. Pasvarstykite, kodėl ši prakalba buvo parašyta lenkiškai. Kodėl žodžiai, raginantys atsigręžti į lietuvių kalbą, parašyti nelietuviškai?

Diskusija

Ar M. Daukšos keliama problema svarbi ir šių laikų Lietuvai? Pasiskirstykite į dvi grupes. Viena diskutuojančiųjų grupė pateikia argumentų, kad šiandieninė lietuvių kalbos padėtis yra sudėtinga, o kita argumentuoja, kad lietuvių kalba klesti. Po diskusijos parašykite jos santrauką.

Tyrimas

Palyginkite M. Mažvydo ir M. Daukšos leidinius.

- Kokie šių knygų pavadinimai? Ką jie reiškia?
- Kada ir kur šios knygos išleistos?
- Kokia jų apimtis?
- Kokiais tikslais leistos šios knygos?
- Kodėl apie jas kalbama iki šiol?
- Kodėl jų citatas moka bemaž kiekvienas lietuvis?
- Tyrimo rezultatus pristatykite bendraklasiams.

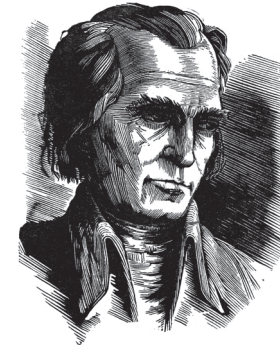

Rašome tekstą

Parašykite keletą sakinių apie jums svarbiausią dalyką, pamėgdžiodami M. Daukšos „Prakalbos“ trečiąjį epizodą. Jums gali padėti ši schema:

Ne..., ne..., ne..., ne..., bet daugiausia / labiausia...

3. IŠRASTI LITERATŪRĄ

Lietuvių grožinės literatūros pradininkas, liuteronų kunigas **Kristijonas Donelaitis** (1714–1780 m.) gimė Prūsų Lietuvoje, Lazdynėlių kaime, lietuviškoje laisvųjų valstiečių šeimoje. Būdamas vos šešerių, būsimasis rašytojas neteko tėvo. Maždaug 1731 m. K. Donelaitis pradėjo mokytis Karaliaučiaus Katedros vidurinėje mokykloje – centrinės

miesto dalies Knipavos lotyniškoje kolegijoje. Ją baigęs, Karaliaučiaus universitete studijavo teologiją. Po studijų K. Donelaitis buvo paskirtas choro vadovu, vargonininku ir giedojimo mokytoju pradžios mokykloje, vėliau – Tolminkiemio (dabar – Čistyje Prudai) bažnyčios klebonu.

K. Donelaičio poema „Metai“ – ne tik pirmasis didesnės apimties grožinės literatūros kūrinys lietuvių kalba, bet ir vienas reikšmingiausių kūrinių visoje lietuvių literatūroje. Ši poema savita – ji gerokai skiriasi nuo kitų to meto Europoje parašytų kūrinių. K. Donelaitis vaizduoja savo gyvenamojo laikotarpio valstiečius – būrus. Taip būdavo vadinami Mažosios Lietuvos baudžiauninkai. K. Donelaitis rašo lietuviškai taip, kaip anuomet šnekėjo paprasti žmonės, o eiliuoja – kaip eiliavo senovės graikai, kalbėdami apie herojų žygius.

Poema „Metai“ aprėpia visus metų laikus ir atskleidžia gamtos kaitą per metus. Gamtos gyvenimas poemoje nuolatos gretinamas su žmogaus gyvenimu. Pirmos dalies „Pavasario linksmybės“ ištraukoje poetas rašo apie gamtos atgimimą atėjus pavasariui ir šį metų laiką lygina su žmogaus vaikyste.

Šiandien K. Donelaičio kalbą nėra lengva suprasti, todėl skaitykite pamažu, išsiaiškinkite nesuprantamus žodžius.

Dailininkas
Vytautas Jurkūnas

METAI

Pavasario linksmybės

Skaitydami ištrauką, atkreipkite dėmesį į tai, kas gamtoje nutinka, ateinant pavasariui, kuo šis metas primena žmogaus vaikystę.

- 1 Jau saulelė vėl atkoptama budino svieta
Ir žiemos šaltos trūsus pargriaudama juokės.
Šalčių pramonės su ledais sugaišti pagavo,
Ir putodams sniegs visur į nieką pavirto.
- 5 Tuo laukus orai drungni gaivindami glostė
Ir žoleles visokias iš numirusių šaukė.
Krūmai su šilais visais išsibudino keltis,
O laukų kalnai su kloniais pametė skrandas.
Vislab, kas rudens biaurybėj numirė verkdamas,
- 10 Vislab, kas ežere gyvendams peržiemavojo
Ar po savo keru per žiemą buvo miegojęs,
Vislab tuo pulkais išlindo vasarą sveikint.
Žiurkės su šeškais iš šalto pašalio traukės.
Varnos ir varnai su šarkoms irgi pelėdoms,
- 15 Pelės su vaikais ir kurmiai šilumą gyrė.
Musės ir vabalai, uodai su kaimene blusų
Mus jau vargint vėl pulkais visur susirinko
Ir ponus taip, kaip būrus, įgelt išsižiojo.
Bet ir bitins jau šeimyną savo pabudint
- 20 Ir prie darbo siųst bei ką pelnyt n' užsimiršo.
Tuo pulkai jų pro plyšius išlįsti pagavo
Ir lakstydami su birbynėmis žaisti pradėjo;
O vorai kampuos sėdėdami verpalus audė
Irgi medžiot tinklus tyloms kopinėdami mezgė.
- 25 Bet ir meškos, ir vilkai šokinėdami džiaugės

- Ir suplėšyt ką tyloms į pagirį traukės.
Juk ir mes visi, glūpi dar būdami snargliai,
Daug visokių niekniekių glūpų prasimanėm.
Mes vaikai ant ūlyčių krūvoms susibėgę,
30 Lošom ir durnus štukus kaip kūdikiai taisėm.
Čia viens pulks, sau žirgus iš lazdų pasidaręs
Ir glūpai skraidydams, ant purvų šokinėjo;
O kitsai, botagus sau iš plaušų nususukęs,
Pauškėjo be kelnų šen ir ten bėginėdams;
35 Bet mergaitės, pačios dar privalydamos auklių,
Jau iš lopų margas sau lėles madaravo
Ir aukuodamos ant alkūnių garbino bostrą.
Žinom juk, kaip vaikesčiai savo vasarą švenčia.
Poniški vaikai, su būriškais susisėdę,
40 Kartais broliškai purvus krapštydami žiopso
Ir taip viens, kaip kits, niekus be razumo plūsta;
Juk ir ponų vaikesčiai taip jau per subinę gauna,
Kad jie, kaip kiti vaikai, į patalą meža.

Aptariame tekstą

1. Kas kalbama apie saulelę poemos pradžioje? Kaip ji paveikia gamtą? [1–4 eilutės]
2. Žiemą poetas tapatina su mirtimi ir miegu. Kas nutinka žiemai baigiantis? [5–12 eilutės]
3. Kaip apibūdinami ruduo su žiema? Kuo jie skiriasi nuo pavasario ir vasaros? Išrašykite su gamtos atgimimu susijusius žodžių junginius. Kaip pasitinkamas naujas metų laikas? [9–12 eilutės]
4. Kokie po žiemos bundantys gyviai įvardijami pirmiausia? Kada ir apie ką kalbant pirmąkart paminimi žmonės? Pacituokite šias eilutes ir paaiškinkite, kokie tai žmonės. [13–18 eilutės]
5. Kas budina bitino šeimyną? Ką ji veikia atsibudusi? [19–22 eilutės]

6. Kas ir kaip pasakojama apie nubudusius vorus? [23–24 eilutės]
7. Kas ir kaip kalbama apie miško žvėris? [25–26 eilutės]
8. Kokiais žodžiais apibūdinami vaikai? Ką jie veikia? [27–34 eilutės]
9. Kas pasakojama apie mergaites ir jų užsiėmimus? Kuo jie skiriasi nuo berniukų žaidimų? [35–37 eilutės]
10. Kaip palyginami ponų ir būrų vaikai? Kuo jie panašūs? [38–43 eilutės]

Apibendriname

1. Kokiais vaizdais apibūdinamas pavasario atėjimas? Kas po žiemos pabunda pirmiausia?
2. Išvardykite, kokie iš žiemos miego bundantys gyviai minimi šioje ištraukoje. Ką jie veikia? Nupieškite iliustraciją jų gyvenimui pavaizduoti.
3. Kokia nuotaika vyrauja pirmoje šios ištraukos dalyje, kalbant apie gamtos atgijimą? Kaip kuriama ši nuotaika? Kaip manote, ar tokia pradžios nuotaika pateisina šios dalies pavadinimą?
4. Kaip manote, kodėl pavasarį galima lyginti su žmonių vaikyste? Su kuo tuomet galėtume palyginti kitus metų laikus?
5. Remdamiesi šia ištrauka, pasvarstykite, ką K. Donelaitis mąstė apie žmonių lygybę.
6. Kaip manote, ar K. Donelaitis šaiposi iš vaikų, pajuokiamai rašydamas apie jų elgesį ir vadindamas juos „snargliais“, o jų poelgius „glūpais“? O gal tai tik šiurkštesnis paprastų žmonių kalbėjimo būdas? Ką galėtų reikšti 27 eilutėje paminėtas įvardis „mes“? Atsakymą pagrįskite.

7. Kurie poemoje vartojami pasakojimo apie vaikus žodžiai yra atėję iš paprastų žmonių šnekamosios kalbos ir šiandien poezijoje nelabai įprasti?
8. Kuris poemos vaizdas jums padarė didžiausią įspūdį? Kodėl?

Tyrimas

Pasidomėkite, kodėl K. Donelaičio poema „Metai“ iki šiol laikoma reikšmingu kūriniu.

- Išsiaiškinkite, kada šis kūrinys buvo parašytas ir kada išspausdintas. Kas jam sugalvojo pavadinimą?
- Kokie kitų šio kūrinio dalių pavadinimai? Kaip pavadinimas atskleidžia toje dalyje vyraujančią nuotaiką?
- Kuo ypatingas šios poemos eiliavimo būdas?
- Dėl kokių priežasčių šis kūrinys yra pripažintas ir vertinamas Europos mastu?
- Į kokias kalbas yra išversta K. Donelaičio poema „Metai“?
- Tyrimo rezultatus pristatykite bendraklasiams.

Rašome tekstą

- Aprašykite pavasarį. Dar kartą perskaite K. Donelaičio pavasario aprašymą, įvardykite, kas jo tekste leidžia pamatyti, pajusti ir išgirsti pavasarį. Pagalvokite, ką jums labiau primena „Pavasario linksmybės“ – nuotrauką, paveikslą, o gal filmą.

Jums gali padėti toliau pateikiami patarimai, klausimai ir užduotys.

1. Rašydami venkite tokių žodžių kaip „visada“, „visi“, „visur“ ir pan. Vietoj šių abstrakčių pasakymų rašykite konkrečius įvardijimus, pavyzdžiui, „žvėris“, „paukštis“, „vabalas“, „augalas“ ar pan. Nurodykite, ką jie veikia vienu ar kitu pavasario momentu, atskleiskite savo požiūrį į tai. Rašykite apie ką nors labai

konkrečiau. Tai padaryti bus lengviau, jei atidžiai stebėsite gamtą.

- Neminėdami žodžio „pavasaris“, jokio mėnesio pavadinimo ir paros laiko, parašykite žodžius, kurie jums labiausiai susiję su pavasariu. Tai gali būti ne tik tai, ką matote, bet ir tai, ką girdite, užuodžiate, jaučiate, skanaujate ir pan., pavyzdžiui, blizgantis lietaus lašas ant žibuoklės žiedo ar drėgnos žemės kvapas tirpstant snigui...

Galbūt jums padės lentelė? Ją pildydami turėtumėte prisiminti penkis pojūčius, kuriais žmogus suvokia pasaulį.

Matau	Girdžiu	Užuodžiu	Liečiu, jaučiu	Skanauju

- Iš žodyno išrašykite žodžius ar žodžių junginius, nusakančius būdingiausius pavasario gamtos reiškinius.
- Pasirinkite kokį nors augalą ir stebėkite, kaip jis keičiasi, atėjus pavasariui.
- Iš šių padrikų užrašų pasirinkite ir pabraukite tai, kas geriausiai padės atskleisti būtent jūsų pavasarį.
- Iš pasirinktų žodžių kurkite temos minčių žemėlapij, ieškokite ryšių tarp pasirinktų dalykų.
- Apmąstykite, kokia seka jums rūpimas temas plėtosite tekste. Tada sudarykite rašinio planą ir pagal jį parašykite rašinį.
- Prisiminkite, kad neverta stengtis visko aprėpti. Svarbu rašyti taip, kad skaitytojas įsivaizduotų ir pajustų pavasarį būtent tokį, kokį jūs norėjote perteikti. Nuodugniai, pasitelkdami ryškias detales, atskleiskite metų laiką, aprašykite veiksmo vietą. Venkite nejudančio, nekintančio ir pernelyg plataus aprašymo, jį pagyvinkite koku nors veiksmu.
- Atidžiai perskaitykite parašytą rašinį. Pasitikrinkite:
 - ar mintis plėtojama nuosekliai ir aiškiai;
 - ar nėra pasikartojančių žodžių;
 - ar nėra nieko naujo nepasakančių abstrakčių sakinių;
 - ar nėra kalbos klaidų.

- Pagal čia pateiktus patarimus sukurkite rašinių vertinimo kriterijus. Klasėje surenkite rašinių konkursą.
- Pasvarstykite, kuo jūsų aprašyti pavasariai skiriasi nuo K. Donelaičio aprašyto ir kodėl.

Rimantas Černiauskas (1950–2011 m.) – knygų vaikams ir suaugusiesiems autorius – gimė Alytaūs rajone, Daūguose. Baigė Vilniaus universiteto Matematikos fakultetą, dirbo mokytoju. Debiutavo kaip poetas, vėliau rašė prozą, esė. Metų knygos rinkimuose 2007 m. jo „Slieko pasaka“ buvo apdovanota kaip geriausia knyga vaikams. Jaunieji

skaitytojai kūrinių „Vaikai ir vaiduokliai“ išrinko geriausia 2009 m. knyga vaikams. 2008 m. R. Černiauskas už aktyvią kūrybinę veiklą, skatinant lietuvių ir rusų rašytojų bendradarbiavimą, taip pat apsakymų ciklą apie K. Donelaitį „Tolminkiemio istorijos“ pelnė tarptautinę K. Donelaičio premiją.

IŠ TAMSOS

Ištraukoje rašoma, kaip būsimasis rašytojas Kristijonas Donelaitis išvyksta iš namų mokytis. Pasakojime minimi tikri jo vaikystės įvykiai – anuomet maro epidemija nusiaubė visą kraštą ir į ištuštėjusius lietuvių kaimus kėlėsi kitakalbiai gyventojai.

Skaitydami atkreipkite dėmesį į Kristijono gyvenimo sąlygas, jo jausmus paliekant gimtuosius namus.

- Vežimas lėtai slinko siauru miško keleliu, pasilinguodamas į šonus ir braškėdamas visais keturiais tekiniais. Besileidžianti saulė pro medžių

šakas plieskė tiesiai važnyčiotojui į akis. Šis sėdėjo ramiai, praskėtęs kojas, viena ranka laikydamas vadeles, kita apkabinęs savo moterį, jauną gražią frau Martą, kurią atvežė į Lazdynėlius parodyti motinai, broliams ir seserims. Net keista, kad jų šeima išliko gyva per didįjį marą, kuris siaubte nusiaubė kaimus, miestelius ir miestus. Nuošali Donalių sodyba liko sveika, veik nepaliesta, tik gretimame miške augo ir plėtėsi maro kapinaitės, kuriose sumesti kaip pakliuvo nelaimėliai liudijo bėdą, į kurią pakliuvo kraštas.

- 2 Į tuščias sodybas niekas neužklysdavo, žmonės bijojo net prisiliesti prie mirusiųjų daiktų. Ir buvo tuščių kaimų, kur tik vėjas klebeno pirkinių duris, ir buvo dar daugiau sudegusių ar sudegintų pirkinių, kad liga ar nelaimė čia neatgytų ir nerodytų vėlei savo dantų.

Užkratas. Ne iš karto žmonės suprato, kad nevalia liesti sergančiojo ir jo daiktų, kad reikia vyti šalin net jo gyvulius, kurie irgi nešiojo ar galėjo nešioti užkratą. Vieni žmonės išmirdavo, ateidavo kiti, kad greičiau gautų ligą ir gulėtų tamsiame kambaryje pakirsti deginančio karščio.

Eidavo perėjūnai be namų ir vietos, išvaryti iš miestų, basi ir apdrisnę, apsigyvendavo kaimyninėse pirkiose, skersdavo mirusio kaimyno galvijus, melždavo jo karves, o paskui tysodavo patvoryje apėję melsvomis ligos dėmėmis ir laukdavo savo galo... Į jų vietą ateidavo kiti ir darydavo tą patį, kol nesusiprotėjo, kad visų baisiausia – naudotis maro paženklintais daiktais, o tada jau degindavo viską, ką rasdavo kelyje. Ėjo, plėšė ir degino...

- 3 Ir jau kitos nelietuviškos kalbos girdėjos kaimynuose... Nebeliko pusbrolių Donalių, dėdžių, draugų ir pažįstamų, nebeliko su kuo pasirokuoti gimta lietuvių kalba, dabar čia tarškėjo jau vokiškai ar prancūziškai. Naujieji atvykėliai važiavo per prūsus su savo mantomis, prisikrovę pilnus vežimus daiktų, kirto girias ir rentėsi sau namus naujose vietose, kur dar nešeimininkaudavo maras. Bet liga, nurimusi ir kiek palaukusi, atgydavo vėl nuo kokio nors paklydusio žmogėno ar žiurkės. Tie pilki graužikai labiausiai platino ligą savo išmatomis ir buvimu. Kur žiurkės, ten jau ir maras. Pasirodė žiurkės – lauk iš paskos ir ligos. Dievas atsiuntė žiurkes, kad nubastų vietinius pagonis, nes jie netiki Viešpaties žodžiu ir tebegarbina gyvates, žalčius ir Perkūną

tamsiose prūsų giriose. Dievas pasiuntė giltinę, kad šienautų netikėlius kaip žolę prie Priegliaus ar Mėmelio upės... Dievas pasiuntė žiurkes, kad įvykdytų savo valią.

- 4 Visa tai vyko nelabai seniai, vos prieš kelias dešimtis metų, tad liga dar glūdėjo žemės paviršiuje, maro kapinaitėse po plonu žemės sluoksniu. Tereikia tik pasikasti, pavartyti lavonus, ieškant sau kokio naudingo įnagio, daikto, brangakmenio, segės, žiedo, talerio ar sidabrinio guldено, ir liga vėl suksis tarpe gyvųjų, šienaudama, versdama juos iš koto...

- 5 Bet dabar jie buvo jauni ir net negalvojo apie negandas ar ligas. Fridrichas sėdėjo vežimo priekyje, glausdamas prie savęs jauną žmonelę, prisikrovęs pilnus ratus kraičio: darbo įrankių, maisto, drabužių, visą kalną suraišiotų ryšulių, tarp kurių nejudėdamas, susikūprinęs kaip klaustukas sėdėjo jo brolis Kristijonas ir snaudė, o gal spoksojo net nemirksėdamas į pažįstamus nuo vaikystės vaizdus, kuriuos, gali būti, mato jau paskutinįjį kartą.

- 6 Išvažiuoja į Knypavos vargšų mokyklą, kunigo amžiną atilsį Šmidto paragintas, nes labai gabus vaikas, greitai perprato visą raidyną, turi klausą ir geba giedoti į taktą neklysdamas. Toks netinka žemės darbams, tiktai Dievo žodį skelbti bažnyčioje... Kunigas dar prieš gerus metus kalbėjęs su Knypavos mokyklos rektoriumi. Atsirado laisva vieta, laukti jau nebegalima, reikia važiuoti su daiktais ir provizija...

- 7 Buvo ratuose šviežiai prikastų kartupelių¹², griežčių, morkų, kopūstų galvų, riebi žąsis ir dvi vištos neramiai sukinėjosi mediniam narve, pūpsojo margi rūbų ryšuliai ir medinė berniuko mantos skrynelė, ant kurios jis sėdėjo...

Ta proga motina jam pasiuvo naujus rūbus, kiek didokus, išaugimui, pasodino ant suolo ir apkirpo žirkėmis tankius jo plaukus, peržegnojo prieš kelionę ir pabučiavo į kaktą: keliauk su Dievu, sūnau! Ir išleido abu su broliu į ilgą kelią link Karaliaučiaus, kuris tuo laiku jau pradėjo atsigauti, taisyti, gyventi naują gyvenimą po sunkios ir alinančios ligos.

¹² Kartupeliai – taip Mažajoje Lietuvoje buvo vadinamos bulvės. Pavadinimas kilęs nuo vokiško žodžio *Kartofel*.

- 8 Dabar berniukas sėdėjo ant skrynios nejudėdamas, pilnas nesuprantamos baimės, kad palieka žinomas ir mylėtas vietas savo kaime ir važiuoja kažkur toli į didelį bauginantį miestą, kuris gaudys ir gundys jį naujais vaizdais, reginiais ir kvapais.

Arklys neskubėdamas žingsniavo į tą pusę, kur leidžiasi saulė, brolis sėdėjo vežimo priekyje, viena ranka apkabinęs savo moterį, o berniukas ratų gale tarp margų ryšulių tupėjo ant medinės skrynelės, nežinodamas, bet jausdamas, kad greičiausiai jau daugiau neberegės savo tėvo sodybos su kreivai palinkusiu stogu, brolių, seserų ir motinos, kuri sto vi atsukusi nugarą ir skarelės kampu šluostosi sau akis (tėvas kaip visada laukuose ar miške kažką dirba), žemės tvorės ir dilgėlyno, kur jie bėgdavo su broliu Jonu slėptis nuo supykusio tėvo, šuns būdelės, senos vyšnios prie šulinio, siauro tako, vingiuojančio link upelio, beržynėlio dirvos gale, eglyno, tamsių miško nasrų, žalių lapų lajos, paukščių čiulbesio ir aitrių žolynų kvapų, kurie apgaubė jų vežimą iš visų pusių ir neleidžia galvoti, kur ir ko jis važiuoja...

- 9 Ar sugriš tuo keliu? Ar kada pamatys savo tėviškę? Ar galės su jais, likusiais namuose, pasirokuoti lietuviškai? Ar mokės jo kaimas lietuvių kalbą, jei naujasis kunigas Henrikas Šnitdkė tos kalbos net nežino, laiko pamaldas vokiškai ir verčia būrus kalbėti svetima jiems kalba?

- 10 O kas laukia jo, mažo, toje Knypavos vargšų mokykloje? Per visus Lazdynėlių gyvavimo laikus, kiek prisimena, ten važiavo du berniukai. Vienas, rodos, Pričkus, išvažiavo ir dingo be žinios, gal susirgo ir numirė, kitas – Jakobas – tapo kunigu, buvo net parvažiavęs į gimtuosius Lazdynėlius per kantorius Liedtkės vestuves ir kalbėjo su amžiną atilsį kunigu Šmidtū, net patarė jam paieškoti gabaus berniuko, kad pasiųstų į Knypavą... Burtas krito ant jo, ir dabar šitais ratais Kristijonas rieda į nežinią... Bukas skausmas suspaudė krūtinę, atsirito sprangus kamuolys iš jo pilvo ir užspaudė gerklę. Vežimas sulingavo ties tamsiu

posūkiu, jis atsistojo ir, staiga iššokęs iš tų ratų, pasileido mišku atgal, kiek leidžia jo basos kojos. Greitai perbėgo girią, pasiekė savo sodybą ir sustojo uždusęs prietemoje po vyšnia, stebėdamas, kaip tėvas vaikštinėja po kiemą, uždarinėja tvarto duris, kaip niaukiasi pirkios langai, užgesinama žvakė motulės kambaryje, ir jie visi, sukalbėję Viešpačiui maldą, padėkoję už gerą ir šiltą dieną, už tai, kad gyvi ir sveiki sulaukė vakaro, gulasi kas sau į lovas, o jo ten jau nebėra ir neturi būti, vietos, irgi lovos jam nebelikę – tik mažesniems broliams ir seserims... Kur jie dėsīs... Kur dėsīs? Berniukas nuryja tą sunkų kamuolį ir atsidūsta mintyse: gal ir gerai, kad važiuoja tais ratais į nežinomą miestą, gal ir gerai, kad pasiliko, neiššoko per posūkį, tik mintyse regėjo savo bėgimą tamsiais girios takais. Jis tik dar labiau susikūprina ir sėdi apvaliomis kaip apuoko akimis stebeilydamasis į tamsią girią.

Ratai sunkiai tarškėjo tolyn. Rausva didelė saulė plykstelėjo pro medžių šakas, sumirgėjo juodi ir rausvi šešėliai, suprunkštė jų arkliukas, raibas vanagas atsiskyrė nuo eglės viršūnės ir nulėkė tolyn į melsvas vakaro sutemas. Greitai temo, o vežimas neskubėdamas riedėjo į rausvą prietamą...

Aptariame tekstą

1. Kur važnyčiotojas buvo atvežęs savo moterį? [1]
2. Ką važnyčiotojo moters vardas sako apie jos kilmę? Kodėl tai svarbu šiame pasakojime? [1]
3. Kas įvyko šiame krašte ir koks buvo Donalių sodybos likimas? [1]
4. Kodėl į tuščias sodybas niekas neužklysdavo? [2]
5. Kas pasakojama apie maro užkratą? Kas atsitikdavo atklydusiems į mirusiųjų namus? [2]
6. Kaip suprantate žodį „pasirokuoti“? Kodėl nebeliko su kuo lietuviškai „pasirokuoti“? [3]
7. Kaip žiurkės susijusios su maru? [3]
8. Kokia versija išsakoma tekste dėl kraštą apnikusios nelaimės? Kas ją lėmė? Pacituokite. [3]

9. Kada ši neganda užklupo kraštą? [4]
10. Kodėl maras vis sugrįždavo? [4]
11. Ko buvo prikrauta į važiuojančiųjų ratus? [5]
12. Kaip atrodė vežime sėdintis Kristijonas? [5]
13. Kur ir kodėl jis važiavo? [6]
14. Ką vežėsi Kristijonas į savo mokslus? Kaip buvo aprengtas? [7]
15. Kaip jautėsi berniukas, sėdėdamas vežime? [8]
16. Kas pasakojama apie Kristijono motiną ir tėvą? [8]
17. Kaip vadinami 9-ojo epizodo pradžioje pateikiami klausimai? Paaiškinkite, kodėl jie taip vadinami ir kodėl pasitelkti šiame pasakojime. [9]
18. Kodėl nežinoma, ar bus su kuo nors pasikalbėti lietuviškai? [9]
19. Koks dviejų anksčiau išvažiavusių mokytis berniukų likimas? [10]
20. Dar kartą garsiai ir raiškiai perskaitykite sakinį, kuriame aprašoma Kristijono savijauta išvykstant iš gimtinės. [10]
21. Kas atsitiko ties tamsiu posūkiu? [10]
22. Papasakokite, kas, Kristijono įsivaizdavimu, vyksta gimtojoje sodyboje. [10]
23. Kodėl berniukas pagalvoja, kad gal ir gerai, jog jis išvyksta į nepažįstamą miestą? Koks sakinyš geriausiai atskleidžia jo dabartinę būseną? Pakomentuokite. [10]

Apibendriname

1. Sudarykite šio pasakojimo planą.
2. Kokios bėdos buvo prislėgusios Kristijono gimtinę?
3. Kaip apibūdinamas Kristijono šeimos gyvenimas? Kokia jos materialinė padėtis? Iš ko apie tai galima spręsti?
4. Dėl kokių priežasčių Kristijonas palieka gimtuosius namus?

5. Kaip jaučiasi Kristijonas, išvykdamas iš namų? Ar jums yra tekę kur nors ilgesniam laikui iškelti be tėvų? Jeigu teko, papasakokite, kaip jautėtės atsisveikinimo akimirka.
6. Kokie Kristijono asmenybės bruožai išryškėja šiame pasakojime?
7. Ką šis pasakojimas leidžia suprasti apie K. Donelaičio gimtinės likimą, to meto žmonių pasaulėjautą?
8. Kokį įsivaizduojate būsimąjį rašytoją, perskaite šią grožinio kūrinio ištrauką?

Tyrimas

Pasidomėkite K. Donelaičio biografija.

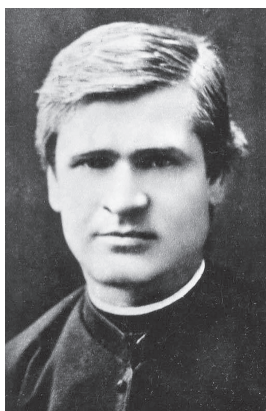
- Kur ir ko mokėsi K. Donelaitis?
- Kokias kalbas jis mokėjo?
- Kur ir ką dirbo?
- Kodėl jis buvo laikomas ne tik rašytoju, bet ir nagingu meistru?
- Raskite K. Donelaičio atvaizdą. Kodėl jie tokie skirtingi?
- Parenkite apie tai pranešimą ir pristatykite bendraklasiams.

4. PAMATYTI GAMTOS GROŽĮ

Kaip suprasti?

Miškai, upės, laukai visuomet supo Lietuvoje gyvenančius žmones. Tačiau kiekviena šalis turi sulaukti, kol jos gyventojai pamato ir įvertina gimtojo krašto gamtos grožį. Lietuvoje šis laikas sutapo su tautinio meno ir literatūros lietuvių kalba atsiradimu, domėjimusi lietuvių kalba ir jos padėtimi, atsigręžimu į tautos praeitį, jos garbingos istorijos prisiminimu.

XIX a. viduryje Antanas Baranauskas parašė vieną gražiausių lietuvių literatūroje miško aprašymų. Maždaug tuo pat metu pirmasis lietuviškai rašęs Lietuvės istorikas, rašytojas ir švietėjas Simonas Daukantas savo veikaluose taip pat daug vietos skiria Lietuvės miškams: jie gynė lietuvius nuo priešų, maitino, o vėliau buvo negailestingai kertami.

Lietuvių poetas, katalikų dvasininkas, kalbininkas, matematikas, Biblijos vertėjas **Antanas Baranauskas** (1835–1902 m.) gimė Anykščiuose, valstiečių šeimoje. Iš pradžių A. Baranauskas mokėsi dvimetėje Rumšiškių raštininkų mokykloje, ją baigęs raštininkavo Žemaitijoje. Visą tą laiką rašė eiles lenkų kalba, turėjo rankraštinių savo poezijos rinkinį „Eilės“.

Vėliau A. Baranauskas įstojo į Vašnių kunigų seminariją, ten ir apsisprendė rašyti lietuvių kalba. Baigęs seminariją Vašniuose ir ruošdamasis tęsti studijas Peterburgo Rėmos katalikų dvasinėje akademijoje, 1858 m. vasarą Anykščiuose parašė pirmąją savo žymiausio kūrinio poemos „Anykščių šilelis“ dalį. Po metų grįžęs atostogų – antrąją.

ANYKŠČIŲ ŠILELIS

Skaitydami ištraukas, atkreipkite dėmesį į tai, koks anksčiau buvo miškas, koks jis yra dabar, kodėl taip nutiko.

- 1 Kalnai keltuoti, pakalnės nuplikę!
Kas jūsų grožei senobinei tiki?
Kur toj puikybė jūsų pasidėjo?
Kur ramus jūsų užimas nuo vėjo,

Kai balto miško lapeliai šlamėjo
Ir senos pušys siūravo, braškėjo?
Kur jūsų paukščiai, paukšteliai, paukštytės,
Katrų čilbančių teip ramu klausytis?
Kur jūsų žvėrys, gyvuliai, žvėreliai?
Kur žvėrų olos, laužai ir urveliai?
Visa prapuolę; tik ant lauko pliko
Kelios pušelės apykravės liko!..
Skujom, šakelėm ir šiškom nuklotą
Kepina saulė nenaudingą plotą,
In kurį žiūrint teip neramu regis:
Lyg tartum rūmas suiręs, nudegęs,
Lyg kokio miesto išgriuvus pūstynė,
Lyg kokio raisto apsvilus kimsynė!..

- 2 Miškan, būdavo, eini – tai net akį veria;
Vat teip linksmina dūšią, ažu širdies tveria,
Kad net, širdžiai apsalus, ne kartą dūmojai:
Ar miške aš čia stoviu, ar danguj, ar rojuj?!
Kur tik žiūri, vis gražu: žalia, liekna, gryna!
Kur tik uostai, vis miela: giria nosį trina!
Kur tik klausai, vis linksma: šlama, ūžia, siaudžia!
Ką tik jauti, vis ramu: širdį glosto, griaudžia!
- 3 Ai siaudžia gražiai miškas, netil kvėpia gardžiai,
Siaudžia, ūžia ir skamba linksmi, dailiai, skardžiai.
Vidunaktyj teip tyku, – kad girdi, kaip jaunas
Lapas arba žiedelis ant šakelių kraunas;
Girdi, kaip šakom šnibžda medžių kalba šventa,
Kaip žvaigždėlės plevena, gaili rasa krinta.
Dėl to ir širdij visos pajautos nutilsta,
Ramum tykumu malda dūšia dangun kilsta.
Ė kai jau diena brėkstant rytai šviesa tvinksta,
Rasos pilnos žolynų žemyn galvos linksta,
Tada šilas nubunda, visa yra tyla,
Prasideda pamažu šventa dienos byla.

Dailininkas Alfonsas Žvilius

- 4 Sunkios dienos atėję, žmonės badu mirę,
Samanas duonon kepę, žievis sriubon virę.
Teip žmones, iš bado žievėm papenėtus,
Kad užtiksiant pavietris! – ir labai pakrėtus.
Miškas žmonių pasgailęs, rasa apsiverkęs,
Aukštas savo viršūnes debesin įmerkęs
Ir sušukęs: „Broliukai, ginkitės nuo bado!
Palaiminta toj ranka, ką kirvį išrado!“
Su ašarom pirmieji truputį praskynę,
Vaitodami jų vaikai teip gynę tėvynę;
Dūsaudami anūkai tuos miškus aikvoję,
Proanūkiai vežimais miestelin vežioję;
Po keturias dešimtis vežimų pardavę,
Džiaugdavęsi, ant dienos po muštinį gavę.
Medžiai mat iš daugybės visiškai atpigę.
Ir teip ilgai aikvoję, – net kolei pristigę;
- 5 Atvažiavo kučmeistras, šilą apžiūrėjo,
Ravus ant kelių kasė, liesvinčius padėjo,
Ir paganią ažgynė, ir grybaut ažgynė;
Slapta pardavinėjo ir par naktis skynė;
Vyresnybei melavo; ė žmonėms, kai verkė,
Nasrus kamšė kulokais, kraujo klanan merkė,
Ir kas metai Anykščius miško kuoptų varė;
Išpūstėjęs iščinto, zasiokus padarė...

Aptariame tekstą

1. Kaip poemos pradžioje sugretinamas dabartinis ir praeities miško vaizdas? Kokios retorinės figūros tam pasitelkiamos? [1]
2. Kokios praeities miško detalės išryškinamos? [1]
3. Kaip juda pasakotojo žvilgsnis, kalbant apie praeities mišką? Nubraižykite jo judėjimo schemą. [1]

4. Kokiomis priemonėmis atskleidžiama praeities miško didybė, gyvybės gausa ir pasakotojo žavėjimasis mišku? Atkreipkite dėmesį į kartojimąsi, sinonimus, artimos reikšmės žodžius ir jų darybos priemones. [1]
5. Su kuo lyginamas dabartinis miško vaizdas? [1]
6. Kokių jausmų apimtas pasakotojas kalba apie dabartinį miško vaizdą? [1]
7. Ką pasakotojas jautė senajame miške? Kokios raiškos priemonės padeda atskleisti šią jo jauseną? [2]
8. Kokie pojūčiai minimi aprašant senojo miško vaizdą? Kokį įspūdį tai kuria? [2]
9. Koks yra miškas: kas jame vyksta dieną, o kas – naktį? Koks ryškiausias skirtumas pabrėžiamas? [3]
10. Perskaitykite garsiai, kaip aprašomas naktinis senojo miško vaizdas. Kaip tai paveikia mišką stebintį žmogų? [3]
11. Kuo žmonės mito bado metais? [4]
12. Išsiaiškinkite, ką reiškia žodis „pavietris“. [4]
13. Kaip miškas pasisiūlė padėti vargstantiems žmonėms? [4]
14. Kokia meninės raiškos priemonė vartojama aprašant miško kreipimąsi į žmones? Ką tai suteikia tekstui? [4]
15. Kaip jaučiasi pirmieji mišką kertantys žmonės? O kaip vėlesnių kartų kirtėjai? [4]
16. Kaip buvo eikvojamas miškas ir kas jam atsitiko? [4]
17. Kaip su mišku elgiamasi pasakotojo gyvenamuoju laiku? Kas yra pasikeitę? [5]
18. Koks miško kirtėjų ir pardavėjų santykis su vietos gyventojais? [5]
19. Kaip šis santykis atskleidžia vienu ir kitu požiūriu į mišką? [5]

Apibendriname

1. Kokie miško vaizdai pasitelkiami praeities ir dabarties miškui palyginti? Pacituokite tai atskleidžiančias vietas.

2. Kodėl, jūsų nuomone, pasitelkiami būtent tokie dabartinio miško vaizdai?

3. Kokie jausmai lydi pasakojimą apie senąjį miško vaizdą ir kokie – apie dabartinį? Išrašykite į lentelę jausmus išreiškiančius žodžius, pateikite tinkamų citatų. Pakomentuokite užpildytą lentelę.

Jausmas	Citata

4. Kokios miško sunykimo priežastys įvardijamos poemoje?

5. Kaip apibūdinamas žmonių santykis su mišku? Kaip keičiasi šis santykis?

6. Kurios ištraukų eilutės, jūsų manymu, yra jausmingiausios? Kokie tai jausmai ir kas padeda juos atskleisti?

7. Kurias ištraukų vietas galima laikyti gėrėjimusi mišku? Pagrįskite savo nuomonę.

8. Pasvarstykite, kokia problema įvardijama skaitytose „Anykščių šilelio“ ištraukose.

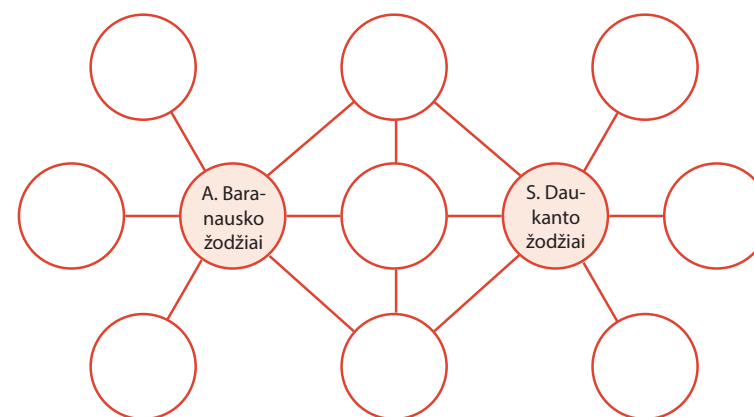
9. Jau minėtas Simonas Daukantas taip pat pabrėžė miškų naudą, o miško kirtimą laikė dideliu nusižengimu, už jį ne-gailestingai barė tautiečius. Jis rašė ir apie grožėjimąsi mišku. S. Daukantas manė, kad gėrėtis mišku gali tik laisvas žmogus, o tas, kuris prislėgtas priespaudos ir skurdo, į mišką žvelgia vien kaip į pasipelnymo šaltinį. S. Daukantas rašė:

Bet ir tą¹³ atmetus, kas gali būti meilingesniu žmogui, kaip išlėti po tuo ąžuolu, liepa ar klevu, po kuriuo jo

¹³ Tą – t. y. naudą. Autorių pastaba.

bočius prabočius taip pat nuvargęs ilsėjo; arba vaikščio-ti tankmėj tarp liemeningų eglynų, pušų ir vinkšnų, ku-rrios pačiam kitą kartą tyruose neprietelius graudinant, grakščią jo žmoną su kūdikėliais nuo viso pikto saugojo.

Palyginkite S. Daukanto žodžius apie mišką su A. Baranausko ištraukomis. Kuo jos panašios ir kuo skiriasi?

Tyrimas

Aptarkite mišką A. Baranausko laikais ir dabar.

- Pasidomėkite, kodėl A. Baranauskas rašo būtent apie Anykščių mišką.
- Kaip A. Baranausko aprašytas miškas atrodo dabar? Raskite tai iliustruojančių nuotraukų.
- Kaip su A. Baranausko poema susijęs medžių lajų takas?
- Raskite informacijos, kur dar Lietuvoje įrengti apžvalgos bokštai. Kokie vaizdai iš jų atsiveria?
- Koks miškas yra arčiausiai jūsų namų? Kuo jis ypatingas?
- Kokią Lietuvos teritorijos dalį užima miškai?
- Kaip dabar panaudojami miškų ištekliai? Kaip saugomi Lietuvos miškai?
- Parenkite apie tai pranešimą ir pristatykite bendraklasiams.

